
KAPELLEKE SCHREIBOOM

Op 21 oktober jl. was het precies 125 jaar geleden dat Kanunnik De Decker het Kapelleke Schreiboom aankocht.

Een goede gelegenheid, dachten wij, om dit eeuwenoud gebouw eens terug in de schijnwerper te plaatsen.

Bijna een kwarteeuw geleden wijdde Pierre Kluyskens een artikel aan dit onderwerp (over welk Gents onderwerp heeft hij niet geschreven?).

Het is dus met plezier en met de gebruikelijke vriendelijke toestemming van de familie Kluyskens dat wij dit artikel herpubliceren.

Dezer dagen werd vernomen dat de Minister gevolg heeft gegeven aan het voorstel ertoe strekkend het gewezen godshuis Hebberecht, thans algemeen bekend als Schreiboom of Kapelleken Schreiboom in de Kortrijksepoortstraat, als monument te rangschikken, zodat alles laat veronderstellen en verhopend dat binnen afzienbare tijd, op voordracht van de Minister, zoals de wet het vereist, het Koninklijk Besluit zal verschijnen waarmede Schreiboom de lange reeks geklasseerde merkwaardige gebouwen uit het Gentse zal komen aandikken.

Het nieuws zal met vreugde worden onthaald door hen die de sobere lijn en de gelukkige proporties van de XVIIIe eeuwse gevel van het gesticht, alsmede de stemmige kapel in zuivere Lodewijk XVI-stijl kennen en waarderen; voor mensen die er dagelijks voorbijrijden of voorbijrazen, nooit een blik overhadden voor het gebouw of nooit een voet hebben gezet in de heerlijke kruiskapel, zal het wel enigszins verwondering baren, dat men juist dit ensemble wil klasseren, als wanneer er nog zoveel andere monumenten en stadsgezichten te Gent vruchteloos en sedert ettelijke jaren wachten op de veiligheidsriem en levensverzekering die een officiële rangschikking als monument of site onbetwistbaar uitmaakt.

De geschiedenis zelve van Schreiboorn is, net als gebouw en kapel, weinig gekend van de Gentenaren en is ten andere, althans voor de vroegste periode, zo moeilijk te vangen als een aal bij zijn staart. Er kleeft aan het ontstaan en aan de eerste groei van het voormalige godshuis een zweem van legende, alsof het in die wordingsjaren allemaal een mooi sprookje ware geweest.

En zelfs vandaag de dag is dit sprookjesachtige niet volledig weggevaagd voor wie er 's zondags de halftienmis bijwoont. Het intieme kader, het goud dat er om het altaar flikkert, de tientallen snoezige kinderportretten aan de wand, het heerlijke beeld van O.L. Vrouw van de Schreiboorn hoog in zijn nis, de engelachtige stemmen van de nonnetjes, als zovele Soeur Sourire *ex tempore non suspecto*, die blij en zo ritmisch een Latijnse Gloria en Credo zingen, scheppen er een atmosfeer waarvan wij in geen andere kerk van het sta recht en ga zitten-regime nog mogen genieten.

Hier op drie meter van het stadsrumoer is de tijd blijven stille staan onder de vergulde letters die boven de poort prijken "Nood zoekt Troost", een leus die het oude bedehuis nu sedert meer dan zeven eeuwen is trouw gebleven.

700 lange en schone jaren liefdadigheid, barmhartigheid, verzorging, dat kan nogal tellen in het leven van een stad en van een gesticht. Hoevele ouderlingen, zieken, gebrekkigen, armen, bedevaarders, verschoppelingen werden er in al die eeuwen niet verzorgd, geheeld, getroost! De gebouwen, de muren brokkelden af, werden door nieuwe vervangen, de geest van de naastenliefde bleef onveranderd, ongerept zuiver.

Gent heeft in de Middeleeuwen talrijke hospiciën, gestichten, godshuizen geteld, waar de schoonste menselijke deugd, de liefdadigheid, bloeide: het Utenhovehospitaal, het Wittoxhospitaal, het godshuis van St. Aubertus, van St. Jacobs, van St. Anna, van Wenemaer, de begijnhoven. In die kroon van vrome en onbaatzuchtige offervaardigheid, is het Hebberechtsgodshuis een van de mooiste parels geweest.

Lang voordat er sprake was van een Europa van het hart hebben onze voorouders hier een Gent van het hart gecreëerd.

Sanderus die veel over onze gewesten heeft geschreven - te veel om wel en vooral juist te zijn -, schrijft de stichting van het godshuis toe aan Jan Hebberecht, een Gentse poorter die zijn nazaten in 1327 ten grave droegen: "Hospitale Hebberecht, sub autoritate et patrocinio abbatis Blandiniensis positum, suae foundationis auctorem Hebberecht nomine praeficit."

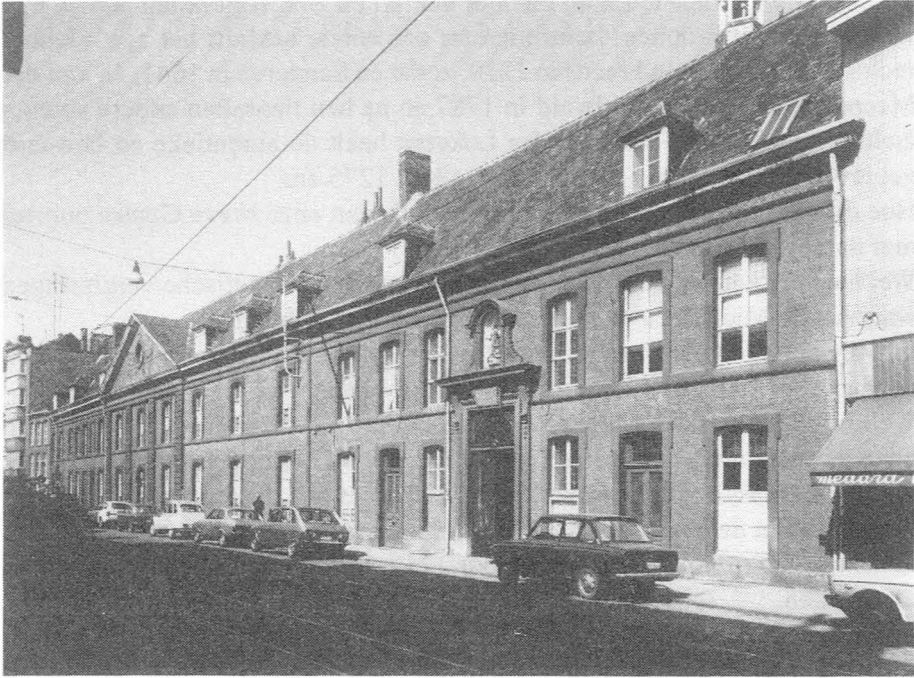
Men heeft de doorbrave Sanderus die gedurende eeuwen als "de" sommiteit inzake geschiedkunde en kennis van ons verleden doorging, nageschreven en gecopieerd en zo komt het dat midden in de XIXe eeuw, de even doorbrave schoolmeester-historicus J.J. Steyaert in zijn "volledige beschrijving van Gent" doodernstig mocht schrijven: "Het hospitaal door Jan Hebberecht, die in 1327 overleed, hier gesticht". Het is pas een eeuw geleden, in 1870 dat slag op slag, twee studies verschenen die de bewering van Sanderus in diens Flandria Illustrata een zo ferme deuk gaven, dat zij aan scherven op de vloer van de geschiedkundige kritiek vloog.

Enerzijds August Van Lokeren, de man die alle archieven en documenten van de voormalige St. Pietersabdij uitpluisde: in een bijdrage in het *Messenger des Sciences historiques* maakte hij inderdaad korte metten met Sanderus' gezegde, door o.a. aan te tonen dat in de talloze documenten van de abdij geen enkel stuk voorkwam dat rechtstreeks of onrechtstreeks op de stichting van een godshuis door Jan Hebberecht wees, dat gemeld godshuis reeds in 1239, dus een eeuw vóór Hebberechts dood bestond en dat het ten andere nooit in de lijn van de abdijspolitiek gelegen had om het even welke stichting op haar grondgebied te dulden voor dewelke een leek of iemand die niet tot de abdij behoorde de pluim op zijn hoed had mogen steken.

Moest de argumentatie van de ernstige en onpartijdige Van Lokeren bij een of andere Gentenaar nog enige twijfel hebben laten bestaan, dan moest deze zeker verdwijnen na het lezen van de bijdrage van Frans De Potter "Hebberechts-Godshuis gewoonlijk Schreiboorn genaamd", hetzelfde jaar verschenen in de *Bulletins de l'Academie royale de Belgique* en enkele weken later afzonderlijk uitgegeven.

De Potter is een geëngageerd schrijver, zoals de meeste mensen die in de vorige eeuw de pen hanteerden: men had hem, in de linkse middens, hevig aangevallen om een aantal kleine onnauwkeurigheden die men natuurlijk geweldig had opgeschroefd. En zoals te verwachten, kon De Potter ook eens nijdig bijten en van zich afbijten. Zijn studie over het Hebberechtsgodshuis werd hem een gelegenheid om op ridder Diericx knappe historicus maar geweldig anticlerikaal, post mortem, een venijnig pijltje te richten, daar Diericx de ingewikkelde historie van Schreiboorn's oorsprong te baat had genomen om een vinnige aanval te richten tegen de geestelijkheid.

Vandaag bekijken wij de zaken met veel meer sereniteit en wij halen de schouders op bij het lezen van al die kleingeestige polemiek: de historische waarheid is hoofdzaak, alle bijbedoelingen zijn bijzaak.

Het Kapelleke Schreiboorn in de Kortrijksepoortstraat.

Dat Sanderus zich vergist heeft is menselijk en aanneembaar, vooral in zijn tijd: de verdiensten van de man, die zijn *Flandria Illustrata* moest ineensteken zonder subsidies en met allerhande niet te controleren bronnen, zich een weg moest banen doorheen een weefsel van legende en twijfelachtige stukken, zijn enorm groot, zo groot zelfs dat wij hem veel moeten vergeven. Zonder Sanderus zouden wij nergens staan.

De Potter is in elk geval minder te verschonen wanneer hij schrijft: "Wat Sanderus betreft, naar allen schijn heeft deze, bij 't opstellen zijner historische schets van Gent, Cornelis Van der Meere eenvoudig nageschreven".

Welnu Sanderus liet zijn *Flandria Illustrata* in 1641 verschijnen en Van der Meere, advokaat in de Raad van Vlaanderen, schreef zijn "Spiegel van de eerwaardighe heeren prelaeten van de oude, wijtvermaerde ende exemte abdije van Sente Pieters" pas vele jaren na Sanderus dood, in 1682!

Voegt daarbij het verslag opgemaakt door de abt van St. Pieters, Gudwald, en door hem in 1787 aan de Oostenrijkse regering overgemaakt, waarin hij zwart op wit en de pen op het hart, beweert dat Schreiboorn in 1402 door Geeraard Leeuwaert, een abt van St. Pieters, werd gesticht, en U krijgt een voorsmaakje van het dossier Schreiboorn, afgezien dan nog van de vraag hoe het komt dat op een zeker ogenblik de benaming Hebberechtsgodshuis uit de volksmond verdween om Schreiboorn te worden!

Wanneer men thans de zaken nuchter bekijkt en zich stipt houdt aan de niet weg te cijferen bronnen, komt men tot een eerste besluit: het zgn. Hebberechtsgodshuis bestond reeds in 1239, zodat én Sanderus in 1641, én Van der Meere in 1682 én abt Gudwald in 1787 en na hen tientallen andere auteurs zich deerlijk hebben vergist. Van Lokeren haalt de autentieke en bewaard gebleven dokumenten aan van 1239, 1269, 1275 enz.

Hoe dit dat vastgehaakt aan de geschiedenis van onze brave Gentse poorter met name Jan Hebberecht?

Wel heel eenvoudig door een van die menigvuldige fonetische vergissingen waarvan de Middeleeuwen ons zo talrijke staaltjes bieden.

In twee autentieke akten van de XIIIe eeuw wordt gesproken van "hospitali Heberti" of "hospitali Ecberti", dwz toegewijd aan de Heilige Ecbert.

Welnu Egbert was een Engelse monnik uit de VIIe eeuw die in Ierland en in onze gewesten het Evangelie kwam prediken en die na zijn dood zoals het toen mode was, heilig werd verklaard. Het moet ons dan ook geenszins verwonderen dat de abten van St. Pieters, wanneer zij op hun grondgebied een godshuis stichtten, in elke geval vóór 1239, het aan deze populaire heilige toewijdden.

Later in de XIVe eeuw is er inderdaad een Jan Hebberecht geweest, die zijn fortuin ten dienst stelde van zieken en armen, wellicht ook het godshuis van de abten van St. Pieters begiftigde.

Van Ecbert naar Hebberecht is, fonetisch althans, de afstand niet bijster groot: het Ecbertsgodshuis werd in de volksmond het Hebberechtsgodshuis en die naam bleef tot wanneer hij op zijn beurt werd verjaagd door Schreiboorn, naar een soort treurwilg of schreiende boom die zich op enkele honderde meter afstand van de Petercellepoort bevond en aan dewelke ook een ganse tros legende en historie hing.

Het Vatikaan heeft, naar wij in een krant lezen, onlangs de straffen en sancties tegen de overtreders van zijn Wegcode, aanzienlijk verscherpt en verzaard, maar alles bij mekaar zijn deze geldboeten een peulschilletje vergeleken bij de middeleeuwse strafapparatuur van de Gentse St-Pietersabdij, die haar bekroning en hoogtepunt vond in een lugubere galg op een boogscheut van de Petercellepoort tussen twee miniheuveltjes die onze voorouders nogal vermetel bergen noemden: de Molenberg en de Schreibernberg, telgen van de Blandijnberg.

De abten van Sint-Pieters oefenden over de abdij en haar uitgestrekt grondgebied dat een stad naast de Gentse stede was, toezicht, macht en gezag uit en stuurden regelmatig, met een laatste zegen, een of andere schavuit naar de galg van de Schreibernberg, aldus genaamd omdat men er hoogstwaarschijnlijk meer schreide en huilde dan lachte.

Dicht bij de galg verhief zich sedert onheuglijke tijden een schreiboorn, samentrekking van schreiende boom, naar alle waarschijnlijkheid een treurwilg.

Aan die boom hing, alvast in de XIIIe eeuw, een houten Christusbeeld dat het voorwerp was van de godsvrucht van de moeders, weduwen of wezen van de ongelukkigen die aan de galg hun misdaden hadden uitgeboet.

Waar galg en kruis nu juist gelegen waren, blijft een omstrede vraag. Diericx situeert Schreiberg en galg op de plaats waar thans Plateaustraet, Nederkouter en Kortrijksepoortstraat samenkomen, doch de meeste auteurs situeren ze verder op: Prosper Claeys op de plaats van het huidig St.-Petersstation, De Potter eveneens buiten de Petercellepoort, anderen nog aan het kruispunt van Kortrijksepoortstraat en IJzerlaan, Van Lokeren eindelijk buiten de Kortrijksepoort, aan de plaats later Oude Bareel genaamd.

Deze laatste ligging verdient onze voorkeur omdat op plannen en kaarten van de XVIIe en van de XVIIIe eeuw, een kapel Schreyboom aldaar wordt vermeld en aangetekend.

Want na de galg, na de treurwilg, na het Christusbeeld aan de boom, kwam er later ook nog een kapelleken waar men O.L. Vrouw van de Zeven Weeën vereerde en waaraan men de naam Onze Lieve Vrouw van de Schreiboorn placht te geven.

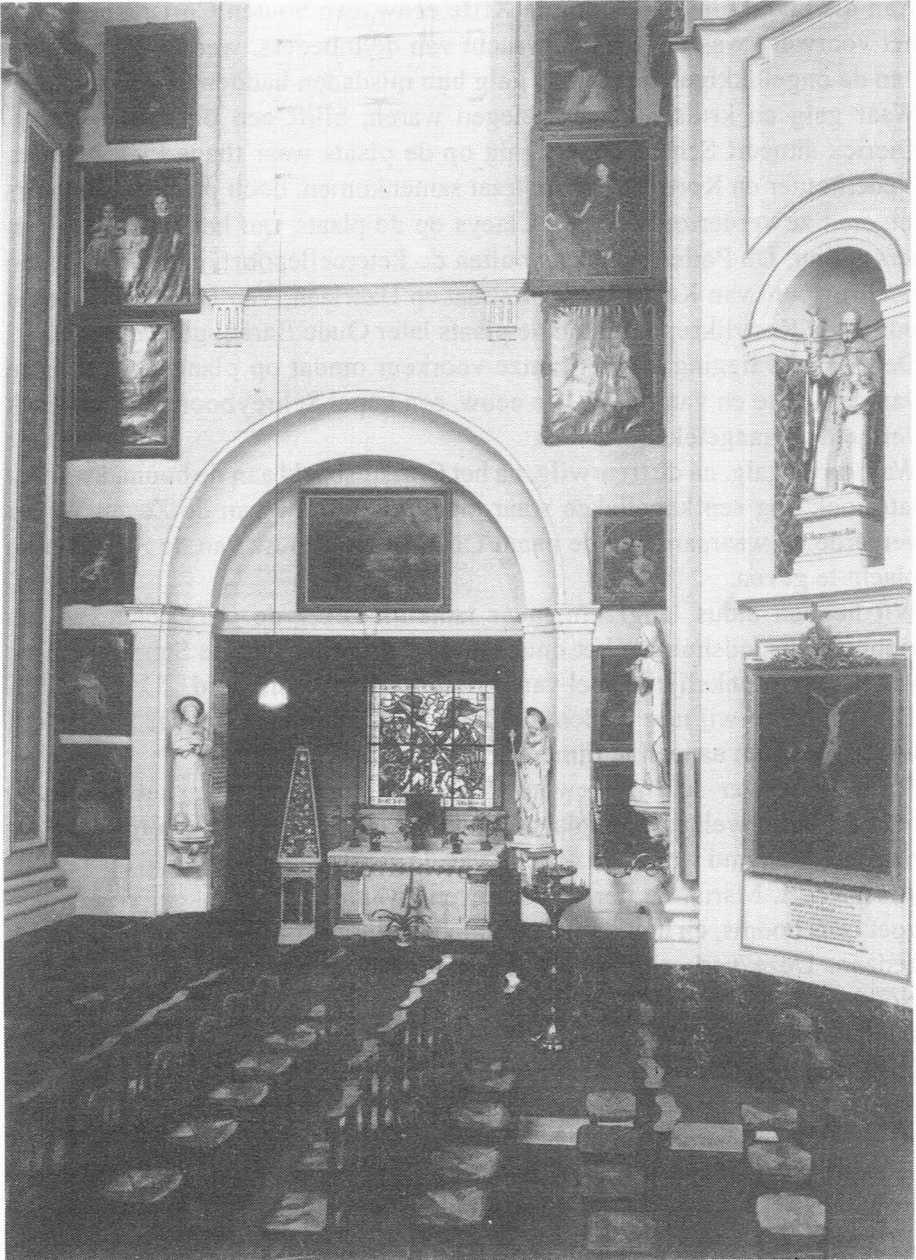
Wij hebben aldus langzaam maar tamelijk zeker de oorsprong van het Hebberechtsgodshuis en het ontstaan en de ligging van de Schreiboorn en van de oorspronkelijke kapel van de Schreiboorn gesitueerd.

Thans moeten wij nog beiden, die toch nogal ver van elkander verwijderd waren, trachten aaneen te lijmen.

Frans De Potter schrijft gewoonweg: "Wat de naam (van het godshuis) betreft, onder welke de bidplaats en zelfs gans het gesticht doorgaans door het volk genoemd wordt, deze komt van de verbeelding der groep op 't hoogaltaar voort. Maria, de borst door zeven zwaarden doorstoken, zit aen den voet eens booms, en houdt op haar knieën 't lijk haars Zoons, van 't Kruis afgedaan. Deze verbeelding werd tijdens de Middeleeuwen gewoonlijk de Nood Gods geheten. De hier bedoelde boom, in de vorm van een kruis gesneden, is een wilg, treurwilg, weleer schreiende boom genaamd".

Deze tekst laat veronderstellen dat er niet noodzakelijk een rechtstreeks verband tussen de oorspronkelijke kapel Schreiboorn, extra muros, en het Hebberechtsgodshuis zou hebben bestaan, maar dat men in de kapel van het godshuis eenzelfde afbeelding van de Nood Gods zou aangebracht hebben.

Van Lokeren staat ons inziens dichter bij de waarheid of althans van de waarachtigheid, wanneer hij veronderstelt dat het beeld van de Schreiboorn op een bepaald ogenblik naar het Godshuis werd verplaatst: "Nous ignorons à quelle occasion et à quelle époque cette chapelle fut fondée et disparut; nous ne sommes pas éloignés de croire cependant que sa proximité des ouvrages de fortification, qui à différentes époques ont été élevés dans cette localité, ait été la cause de sa démolition et de son transfert dans la chapelle de l'hospice Hebberecht auquel elle donna son nom".

Binnenzicht van Kapelleke Schreiboorn met enkele van de talrijke votiefschilderijen.

Wat er ook van zij van de werkelijke oorsprong en van de verandering, in de volksmond, van de benaming van het godshuis, feiten waarover de gegevens zeer schaars tot ons zijn gekomen, weten wij in elk geval dat het godshuis gedurende eeuwen zijn taak en zijn zending heeft volbracht ten bate van

zieken, armen en ongelukkigen die er heil en troost kwamen zoeken of er in vrede en rust hun laatste levensmaanden of jaren mochten doorbrengen.

Natuurlijk geelk een middeleeuws godshuis in geen enkel opzicht op een moderne home voor studenten en studentinnen. Er heerste tucht en allerhande, gewoonlijk niet al te zware sancties, werden voorzien tegen hen die het reglement van het gesticht in de lucht sloegen: de proveniers moesten elkaar beleefd toespreken, het God ziet U, hier vloekt men niet moest stipt worden nageleefd, de kostgangers moesten het eindeloos lang avondgebed in gemeenschap komen prevelen, mochten buiten het godshuis niet vernachten, moesten zwarte of grauwe klederen dragen, gehoorzamen aan de oversten, zovele zaken die ten andere gemeen waren aan alle dergelijke gestichten en die de mensen van toen, in Schreiboorn, als in het Alijnshospitaal of elders, niet contesteerden maar zonder mopperen aanvaardden: zij hadden een onderdak gevonden, werden goed verzorgd, gevoed en gekleed en wanneer zij ziek werden, verpleegd: meer wensten zij niet want zij waren in de middel-eeuwse maatschappij die zoveel ellende kende, geprivilegieerden.

Het godshuis bleef in leven en kon in al die jaren standhouden dank zij een aantal renten gevestigd op goederen binnen en buiten Sint-Pietersstad en ook wel gedeeltelijk dank zij de proveniers die na hun overlijden gans of een deel van hun goederen aan het gesticht moesten afstaan. Giften van aanzienlijke Gentse families bleven ook niet uit, want in die tijd boefende men de naastenliefde nog op een zeer concrete manier.

Het aantal mannen en vrouwen die er geherbergd waren, schommelde tussen 13 en 40, naar gelang de tijdstippen en de materiële mogelijkheden; een daadwerkelijke controle werd door de abdij uitgeoefend.

Een afzonderlijke categorie klanten vormden de reizigers, pelgrims en bedevaarders allerhande. In vroegere eeuwen reisde men niet om te leren, wel omdat men iets op zijn kerfstok had. Voor een ja of een neen, voor een pekelzonde, het minste vergrijp, stuurde de biechtvader of de stadsmagistraat U op bedevaart naar Rome, Saint-Jacques de Compostella, het Heilig Land of een andere gewijde of gebenedijde bidplaats.

Wie er warmpjes inzat, maakte er gewoonlijk een plezierreisje van, maar voor de arme drommels leek een dergelijke bedevaart aardig op een calvarietocht. Uitgeput trachtten zij 's avonds een stad of dorp aan te doen waar zij bij een of andere abdij, klooster of gesticht gingen aankloppen. In het Heberechtsgodshuis stonden, wanneer er plaats was, tafel en bed klaar voor de voorbijtrekkende pelgrims.

Het gesticht dat zich eeuw in, eeuw uit, aan de eisen en noden van de tijd aanpaste, werd herhaalde malen samen met de bidplaats gewijzigd, hersteld of gedeeltelijk herbouwd, o.a. in de XVde en XVIde eeuw, doch uit de documenten blijkt dat men ongeveer dezelfde schikking eerbiedigde als deze die wij nog kunnen bewonderen in het gewezen Alijnsgesticht, thans Museum voor Volkskunde.

Ten tijde van keizerin Maria-Theresia bleek gans het ensemble van Schreiboorn bouwvallig en uitgeleefd en men besloot alle gebouwen te slopen. Juist twee eeuwen geleden, in 1770, werd Jan-Baptist Simoens, met David 't Kindt een van de grootste bouwmeesters van Gent, gelast met de opdracht een nieuw godshuis en kapel op te trekken.

Het werd o.m. de sobere gevel die wij vandaag nog bewonderen, eenvoudig, zonder enig nutteloos detail of versieringsmotief, naar lijn en geest nauw aansluitend bij het ideaal van onbaatzuchtige dienstvaardigheid van het godshuis. Waar een leus als "nood zoekt troost" boven de ingang deur prijkt, moet de bouwmeester een bijna ascetische architectuur ontwerpen. Enkel in de kapel heeft Simoens gestreefd naar een intimiteit die een zekere weelde en decor niet uitsluit en een eeuwenoude groep van de Nood Gods die boven het altaar prijkt.

Later is deze kapel nog versierd geworden met tientallen portretten van kinderen die aan O.L. Vrouw van Schreiboorn werden toegewijd, een zeer mooie en unieke verzameling over dewelke wij het wel eens bij gelegenheid zullen hebben.

Pierre KLUYSKENS
